

Sylvia Górzna

Akademia Pomorska w Słupsku

POLITYCZNY WYMIAR CYWILIZACJI MIŁOŚCI JANA PAWŁA II

Abstract: Political scope of the civilization of love of John Paul II. This article shows that it is necessary to appreciate political scope of the civilization of love in building peace between nations and religions. The author presents peace and its pillars in the teaching of the Catholic church and John Paul II: truth, freedom, justice and love as well as forgiveness, which is manifestation of mercy. The aim of the article is to show meaning of dialogue, interreligious dialogue and solidarity in confrontational world. Moreover, the author portrays deep power which is love as well as papal attitude towards war.

Niniejszy artykuł wskazuje na potrzebę docenienia politycznego wymiaru cywilizacji miłości w budowaniu pokoju pomiędzy narodami i religiami. Autorka przedstawia pokój i jego cztery filary w nauczaniu Kościoła katolickiego i Jana Pawła II: prawdę, wolność, sprawiedliwość i miłość, jak również przebaczenie, które jest jednym z przejawów miłosierdzia. Celem artykułu jest ukazanie znaczenia dialogu, międzyreligijnego dialogu i solidarności w skonfliktowanym świecie. Ponadto autorka przedstawia wielką potęgę, którą stanowi miłość, jak również papieską postawę wobec wojny.

Key words: the civilization of love, John Paul II, peace, dialogue, interreligious dialogue, solidarity, truth, freedom, justice, love, mercy, forgiveness

cywilizacja miłości, Jan Paweł II, pokój, dialog, dialog międzyreligijny, solidarność, prawda, wolność, sprawiedliwość, miłość, miłosierdzie, przebaczenie

W ciągu ostatnich lat pojawiło się wiele interpretacji porządku międzynarodowego, przedstawiających wizję końca historii, zderzeń cywilizacji¹. Z pewnością świat po zamachach terrorystycznych w USA 11 września 2001 r. nie będzie już taki jak wcześniej.

¹ Zob. J. Sobczak, *Zmierzch cywilizacji*, Poznań 2002.

Nie można jednak powiedzieć, iż ziszcza się przepowiednia amerykańskiego politologa Samuela P. Huntingtona², która głosiła wielki konflikt cywilizacji na tle religijnym. Nie można doszukiwać się przyczyn tego zamachu w konflikcie między religiami, wojnie cywilizacji. W terminologii Jana Pawła II nie chodziło o możliwy konflikt między światem zachodnim a islamem czy inną z historycznych cywilizacji. Papież po jednej stronie podzielił sytuował cywilizację (kulturę) życia, a po drugiej cywilizację (kulturę) śmierci³.

Podczas audyencji generalnej 15 grudnia 1999 r. Jan Paweł II powiedział:

„Chrześcijanin, pomni na słowa Pańskie: Po tym poznają wszyscy, żeście uczniami moimi, jeśli miłość mieć będziecie jeden ku drugiemu (J 13, 35), nie mogą niczego goręcej pragnąć, niż ludziom dzisiejszego świata służyć coraz wielkoduszniej i skuteczniej” (konstytucja *Gaudium et spes*, 93). Zadanie to, powierzone nam przez Sobór Watykański II w końcowej części Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym, jest odpowiedzią na fascynujące wyzwanie, jakim jest budowa świata rządzącego się prawem miłości – cywilizacji miłości „opartej na uniwersalnych wartościach pokoju, solidarności, sprawiedliwości i wolności, które znajdują pełne urzeczywistnienie w Chrystusie” (*List Tertio millennio adveniente*, 52)⁴.

Jednym z priorytetów pontyfikatu Jana Pawła II stała się jego działalność na rzecz pokoju. W ten sposób nawiązywał do idei swoich poprzedników, przede wszystkim Benedykta XV, Piusa XII, Jana XXIII oraz Pawła VI⁵. Już we wrześniu 1979 r. oświadczył publicznie: „Przejmuję z rąk moich poprzedników pałeczkę pielgrzyma pokoju”⁶.

Nauka społeczna Kościoła [dalej: NSK] nie ogranicza się tylko do potępienia wojny, ale opisuje również bogatą paletę działań bądź dróg, które mają na celu budowę pokoju⁷. Możemy wyróżnić dwa typy definicji pokoju we współczesnych badaniach nad pokojem: „negatywną”, wąską, która utożsamia pokój z brakiem wojny oraz „pozytywną”, która określa pokój jako stan, w którym występuje nie tylko brak wojny, ale dodatkowe gwarancje i elementy, czyniące pokój konstruktywnym, demokratycznym, sprawiedliwym, trwałym. W drugim znaczeniu pokój nie jest stanem statycznym, ale dynamicznym⁸.

NSK podkreśla, iż z jednej strony „nie da się osiągnąć pokoju na ziemi bez obrony dóbr osoby ludzkiej, swobodnej wymiany myśli między ludźmi, poszanowania godności osób i narodów, wytrwałego dążenia do braterstwa”⁹. Za pokój na ziemi jest odpowiedzialny każdy z nas: „Przywódcy bowiem ludów, będąc poręczycielami wspólnego dobra swego narodu, a zarazem sprawcami dobra całego świata, bardzo zależą od opinii i nastrojów duchowych szerokich rzesz społeczeństwa”¹⁰.

² Zob. S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, tłum. H. Jankowska, Warszawa 2007.

³ P. Mazurkiewicz, *Jan Paweł II i zderzenie cywilizacji*, „Teologia Polityczna”, 2005–2006, nr 3, s. 91.

⁴ Jan Paweł II, *Trzeba budować „cywilizację miłości”*, [w:] http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/audyencje/ag_15121999.htm (10.03.2011).

⁵ Pokój, [w:] *Wielka Encyklopedia Jana Pawła II*, red. G. Polak, t. 5, Warszawa 2005, s. 156.

⁶ J. Gruca, *Watykan znany i nieznan*, Warszawa 1994, s. 160.

⁷ J. Kondziela, *Pokój w nauce Kościoła: Pius XII – Jan Paweł II*, Lublin 1992, s. 86.

⁸ Tamże.

⁹ J. Salij, *Wojna o pokój? O wojnie i pokoju widzianych oczami chrześcijanina*, Kraków 2003, s. 27, przyp. 16.

¹⁰ Tamże, s. 27, przyp. 17.

Z drugiej strony trzeba myśleć o takiej instancji międzynarodowej, która rozporządzałaby realnymi środkami pozwalającymi kierować procesem rozbrojenia podejmowanym przez państwa aż do zakazu wszelkiej wojny¹¹. Kościół katolicki rozumie pokój nie jako proste zaniechanie działań wojennych, ale jako obronę dóbr osoby ludzkiej, swobodę wymiany myśli, poszanowanie godności osób i narodów, solidarność oraz braterstwo¹². Pokój jest wartością wieloaspektową: personalną, religijną, moralną, społeczną, kulturalną, gospodarczą oraz polityczną¹³. Zdaniem Jana Pawła II brak pokoju oznacza nie-tworzenie wspólnoty osób, a jego skutkiem jest skierowanie aktywności duchowej człowieka w stronę przeciwną niż źródło życia osobowego, dzięki któremu człowiek spełnia się w dobru. Jest to antydialog¹⁴. Sprawa pokoju nie powinna być zagrożona przez niedające się usprawiedliwić starcia między cywilizacjami czy tym bardziej religiami¹⁵.

Główne tezy dotyczące pokoju to: pokój nie jest brakiem wojny ani stanem równowagi sił, jest harmonijnym współbyciem i współżyciem społeczności narodowych i państwowych w ramach społeczności międzynarodowych. Elementami tak ujętego pokoju są: wzajemne kontakty między państwami, wzajemna akceptacja określonego stanu, współdziałanie poszczególnych podmiotów, a uwarunkowaniami: przestrzeganie naturalnych praw społeczności państwowych i narodowych w ramach społeczności międzynarodowej i władzy ogólnoswiatowej¹⁶. Prawdziwy pokój może być ugruntowany tylko na łądnie moralnym, który wyraża się przez: kulturę, solidarność, sprawiedliwość społeczną oraz funkcję zdrowej rodziny¹⁷.

U podstaw działania Jana Pawła II na rzecz pokoju leżały „polskie motywacje” – tragiczne losy i doświadczenia jego rodaków, związane zwłaszcza z II wojną światową¹⁸. Papież budował swoją doktrynę pokoju na przekonaniu, iż pokój jest darem Boga dla człowieka, który tkwi głęboko w jego naturze¹⁹. Według papieża tylko człowiek, który osiągnął pokój wewnętrzny, może odpowiedzialnie działać na rzecz pokoju²⁰. Strategia pokojowa Jana Pawła II była realizowana przez przedstawicieli Stolicy Apostolskiej²¹. Papież uważał, iż dzięki utrzymywaniu przez Watykan stosunków dyplomatycznych z większością krajów świata, Kościół katolicki wnosi trwałe wartości, pragnie służyć zwłaszcza w procesach budowania i umacniania pokoju oraz sprawiedliwości między narodami²². Jego działania na płaszczyźnie politycznej wyrażały się dynamiką stosunków dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej z państwami świata i organizacjami

¹¹ Tamże, s. 27, przyp. 18.

¹² P. Botkiewicz, *Pacyfizm – Wojna – Etyka pokoju*, „Czas Kultury”, 1999, nr 4–5, s. 21.

¹³ F. J. Mazurek, *Podstawowe prawo osoby ludzkiej do pokoju*, „Społeczeństwo”, 2003, nr 5, s. 596.

¹⁴ K. Parzych, *Pojęcie dialogu według Karola Wojtyły – Jana Pawła II i jego zastosowanie teologiczne*, „Filozofia dialogu”, 2004, t. 2, s. 197.

¹⁵ C. Gentili, *Kultura pokoju w nauczaniu Jana Pawła II*, tłum. P. Borkowski, „Społeczeństwo”, 2003, nr 5, s. 547.

¹⁶ H. Skorowski, *Problematyka pokoju i wojny w nauce społecznej Kościoła*, „Communio”, 1996, nr 4, s. 103.

¹⁷ T. Żeleźnik, *Ład moralny u podstaw pokoju społecznego w nauczaniu Jana Pawła II*, „Społeczeństwo”, 2003, nr 5, s. 593, 595.

¹⁸ R. Rajcecki, *Stolica Apostolska wobec rozbrojenia*, Warszawa 1989, s. 36.

¹⁹ Tamże, s. 38, przyp. 108.

²⁰ Tamże.

²¹ J. Kowalczyk, *Papież i dyplomacja pokoju*, „Ethos”, 2003, nr 3–4, s. 171.

²² S. Ewertowski, *Jan Paweł II o integracji europejskiej*, Olsztyn 2002, s. 108, przyp. 47.

międzynarodowymi²³. Aktywność dyplomatyczna papieża zaowocowała nowym stylem sprawowania pontyfikatu, który wyrażał się licznymi wizytami składanymi przez Jana Pawła II oraz członków Kurii Rzymskiej w różnych rejonach świata czy udzielaniem audiencji mężom stanu i politykom²⁴.

Jako reprezentant podmiotu stosunków międzynarodowych (Watykanu) Jan Paweł II często zwracał się także bezpośrednio z apelami o pokój do przywódców innych państw oraz organizacji międzynarodowych²⁵. Adresatem tych apeli była również międzynarodowa społeczność uczonych, której papież uświadamiał specjalną odpowiedzialność za utrzymanie pokoju, która wynika z faktu, iż to właśnie uczeni tworzą naukowo-techniczne zaplecze polityki, czyli również światowego wyścigu zbrojeń²⁶.

Wyrazem papieskiej troski o pokój²⁷ była także jego aktywność mediacyjna w wielu konfliktach regionalnych, np. jego apele o pokój podczas wojny domowej w Libanie, sprawiedliwe rozwiązanie problemu palestyńskiego, apele o zaprzestanie groźnej w skutkach dewastacji środowiska naturalnego²⁸.

Inne formy aktywnego udziału Stolicy Apostolskiej w życiu politycznym to obecność jej przedstawicieli w licznych gremiach międzynarodowych, rozpatrujących problemy ludzkości²⁹. Stolica Apostolska ma przedstawicielstwa w różnych organizacjach międzynarodowych, a zwłaszcza przy ONZ i jej agendach w Nowym Jorku, Genewie, Wiedniu, Pradze, Rzymie, przy Radzie Europy w Strasburgu i przy Wspólnocie Europejskiej w Brukseli³⁰.

Swoje obowiązki Watykan realizuje więc za pośrednictwem dyplomacji, która umożliwia mu bezpośrednie uczestniczenie w wydarzeniach międzynarodowych i śledzenie spraw, którymi jest zainteresowany. Dyplomacja watykańska, tak jak wszystkie dyplomacje świata, organizuje np. wizyty międzypaństwowe, prowadzi rozmowy, negocjacje, inspiruje określone przedsięwzięcia na rzecz pokoju³¹. Najważniejsze zadanie dyplomacji watykańskiej to kreowanie praworządnego podejścia w układach międzynarodowych. Jeżeli dochodzi do sytuacji konfliktowej, podejmuje ona działania prowadzące do wykorzystania wszelkich form dialogu. Taka dyplomacja przez Jana Pawła II³² jest określana jako sztuka tworzenia warunków pokoju³³.

Tradycyjna dyplomacja watykańska została wzbogacona nową funkcją nadzwyczajnego wysłannika papieża, który jest usytuowany między nuncjuszami a papieżem. Jego specjalne misje były wyrazem szczególnego zaangażowania Jana Pawła II w sytuacje wyjątkowo dramatyczne, zostawiając mu możliwość ostatecznej interwencji, kładącej

²³ J. Dębowski, *Watykańska doktryna pokoju i jej polskie odniesienia*, Białystok 1991, s. 152.

²⁴ Tamże, s. 153, przyp. 117.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże, s. 153, przyp. 119.

²⁷ Zob. P. J. Lasanta, *Juan Pablo II: mensajero de la paz*, Madrid 2001; D. Del Rio, *Jean Paul II: le soldat de paix*, Paris 2002.

²⁸ J. Dębowski, *Watykańska doktryna...*, dz. cyt., s. 154.

²⁹ Tamże, s. 153.

³⁰ J. Kowalczyk, *Papież i dyplomacja...*, art. cyt., s. 171.

³¹ R. Kupiecki, *Formy działalności Stolicy Apostolskiej w organizacjach międzynarodowych*, „Przegląd Powszechny”, 1996, numer specjalny, s. 72.

³² Dyplomacja Stolicy Apostolskiej, [w:] *Wielka Encyklopedia Jana Pawła II*, red. G. Polak, t. 2, Warszawa 2005, s. 74.

³³ S. Ewertowski, *Jan Paweł II o integracji...*, dz. cyt., s. 107, przyp. 40.

na szalę jego własny autorytet³⁴. Kardynał Roger Etchegaray spełniał misję mediatora w ponad 20 zakątkach świata³⁵.

Posługa dyplomatyczna nie ma na celu żadnych doczesnych korzyści, ale polega na „budzeniu sumień” i tworzeniu klimatu zaufania i braterstwa między ludźmi i narodami, a jej doczesną zasadą jest absolutny priorytet osoby ludzkiej, jej godności i praw³⁶. Kultura pokoju w ujęciu papieża wyraża świadomość, iż w zglobalizowanym świecie wszystkie losy są powiązane i nie wystarcza „mieć spokój” w obrębie własnych granic, ale trzeba czuć się odpowiedzialnym za pokój każdego członka rodziny ludzkiej³⁷.

Jan Paweł II ukazał drogi prowadzące do pokoju³⁸, do których należy zwłaszcza ewangelizacja, związana z wychowaniem dla pokoju. Do misji Kościoła katolickiego w świecie należy pokój, a jego głoszenie to integralna część ewangelizacji³⁹. Uważał, iż istotnym zadaniem wychowania jest wpajanie wartości moralnych, które mają fundamentalne znaczenie w życiu każdego człowieka, a jedną z nich jest właśnie wychowanie do pokoju⁴⁰. Na członkach Kościoła katolickiego ciąży odpowiedzialność za budowanie pokoju. Zdaniem papieża Kościół ewangelizując świat, przyczynia się do zmiany człowieka, a temu ma służyć wychowanie dla pokoju. Koncepcja ta zakłada zwłaszcza traktowanie spraw ludzkich po ludzku⁴¹. Wspólne zaangażowanie w sprawę pokoju to wspólne dzieło ewangelizacji, przyczyniające się do zjednoczenia rodzaju ludzkiego i przynoszące mu życie⁴².

Człowiek pokoju powinien wyrobić w sobie żywą świadomość wartości życia. Wtedy wezwanie do pokoju znajduje oparcie moralne w apelu o nawrócenie serc, które umacnia się poprzez zaangażowanie w uczciwy dialog oraz rokowania oparte na wzajemnym szacunku, połączone z oceną słuszych interesów wszystkich uczestników (stron). Przyczyni się do redukcji zbrojeń, pobudzi do wznoszenia pomostów w dziedzinie kulturalnej, gospodarczej, społecznej oraz politycznej, do wzbudzenia ufności, będącej owocem zaangażowania się w prawdzie wartości na rzecz dobra całej ludzkości⁴³.

W orędziu na Światowy Dzień Pokoju 1979 r. Jan Paweł II uwypuklił dwie przesłanki istotne dla koncepcji wychowania do pokoju: 1) wychowanie do pokoju musi być oparte na nowej filozofii politycznej, trzeba zrewidować tradycyjną filozofię historii oraz wywodzącą się z niej teorię rozwoju dziejów: „Nauczmy się naprzód odczytywać dzieje narodów i ludzkości według prawdziwych schematów od tych, które przedstawiają je jako nieprzerwany spłot wojen i rewolucji...”⁴⁴, 2) człowiek jest z natury zdolny do pokoju, o czym świadczy „tkwiąca w głębi człowieka woła pokoju, przemawiająca za tym dzieje ludzkości: okresy międzywojenne pozwoliły na stworzenie trwałych dzieł kultury, które są chwałą ludzkości”⁴⁵.

³⁴ S. Opiela, *Jan Paweł II wobec człowieka (I)*, „Przegląd Powszechny”, 2007, nr 2, s. 67.

³⁵ Tamże, s. 67, przyp. 3.

³⁶ Dyplomacja Stolicy Apostolskiej, [w:] *Wielka Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 75.

³⁷ C. Gentili, *Kultura pokoju...*, art. cyt., s. 551.

³⁸ Zob. T. Massaro, T. A. Shannon, *Catholic Perspectives on Peace and War*, Lanham 2003.

³⁹ R. Rajecki, *Stolica Apostolska...*, dz. cyt., s. 44, przyp. 135.

⁴⁰ *Jan Paweł II – Mistrz duchowy*, red. M. Chmielewski, Lublin 2006, s. 133.

⁴¹ R. Rajecki, *Stolica Apostolska...*, dz. cyt., s. 44.

⁴² B. Haring-Valentino Salvaldi, *Tolerancja. Rozważania nad etyką solidarności i pokoju*, tłum. A. Dudzińska-Facca, Warszawa 2000, s. 88.

⁴³ *Jan Paweł II – Mistrz...*, dz. cyt., s. 133–134, przyp. 21.

⁴⁴ J. Kondziela, *Pokój w nauce...*, dz. cyt., s. 94.

⁴⁵ Tamże, s. 94–95.

Wychowanie do pokoju to nie tylko postulat moralny, ale również polityczna konieczność, bowiem można zauważyć współzależność między postawami propokojowymi a działaniami na rzecz pokoju, co z kolei wskazuje na współzależność między wychowaniem do pokoju a polityką pokoju⁴⁶.

Jan Paweł II mówił wyraźnie o potrzebie „gestów pokoju”, które są konieczne, aby wzbudzić zaufanie do polityki pokoju, jak również aby zdobyć dla sprawy pokoju jak najwięcej sprzymierzeńców⁴⁷. Każdy człowiek powinien być zaangażowany w tworzenie pokoju poprzez poczucie uczestnictwa, które oznacza udział w decyzjach i wysiłkach kształtujących losy świata. Wzajemne zaufanie obywateli i przywódców stanowi owoc autentycznego uczestnictwa, które jest kamieniem węgielnym w budowaniu pokoju⁴⁸.

Jan Paweł II wielokrotnie apelował o pokój na forum różnych organizacji. Na forum ONZ 2 października 1979 r. Jan Paweł II przemówił do przedstawicieli narodów świata: „Pokój nie jest utopią ani nieosiągalnym ideałem, ani snem nie do zrealizowania. Wojna nie jest klęską nieuniknioną. Pokój jest możliwy. I dlatego, że jest możliwy, pokój jest obowiązkiem”⁴⁹.

W orędziu Jana Pawła II z 7 czerwca 1982 r., odczytanego w cztery dni później przez kardynała Casarolego⁵⁰ na Forum Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych podczas specjalnej sesji w sprawach rozbrojenia, papież stwierdził: „Podobnie jak pokój, świat pragnie rozbrojenia. Świat potrzebuje rozbrojenia... Narody świata są już naduzbrojone i nazbyt włączone w politykę wzmacniającą tę tendencję”⁵¹.

Zwracając się do uczestników nadzwyczajnej sesji ONZ, 11 czerwca 1982 r. papież powiedział:

Pokój [...] jest rezultatem szanowania zasad etyki. Prawdziwe rozbrojenie, które gwarantuje pokój między narodami, zapanuje wraz z przewycięzeniem kryzysu etycznego. Zatem, jeżeli wysiłki zredukowania rozbrojenia zupełnego, nie są zespolone równocześnie z uzdrowieniem moralnym – są skazane na niepowodzenie⁵².

Podkreślał wielokrotnie, iż każde nadmierne gromadzenie broni albo rozpowszechniony nią handel nie mogą być moralnie usprawiedliwione⁵³.

Nauczanie Jana Pawła II na temat pokoju⁵⁴, warunków jego utrzymania na arenie międzynarodowej wpisało się we współczesną debatę na temat istoty międzynarodowych stosunków i norm, których celem jest zapewnienie trwałego porządku relacji między państwami⁵⁵. Pierwszym ryzykiem, według papieża, które trzeba podjąć dla

⁴⁶ R. Rajcecki, *Stolica Apostolska...*, dz. cyt., s. 32–33.

⁴⁷ J. Kondziela, *Pokój w nauce...*, dz. cyt., s. 98.

⁴⁸ Jan Paweł II – *Mistrz...*, dz. cyt., s. 134, przyp. 22.

⁴⁹ J. Kondziela, *Pokój w nauce...*, dz. cyt., s. 47, przyp. 43.

⁵⁰ Kard. Agostino Casaroli (1914–1998), dyplomata watykański, sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej, twórca polityki wschodniej Watykanu.

⁵¹ K. Sidor, *Wzgórze Watykańskie*, Warszawa 1985, s. 382.

⁵² D. Tanalski, *Bóg, człowiek i polityka. Człowiek w teorii Jana Pawła II*, Warszawa 1986, s. 100–101, przyp. 9.

⁵³ *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. J. Kupny, Kielce 2005, s. 334.

⁵⁴ Zob. M. Filipiak, K. Klauza, *Jan Paweł II o wojnie i pokoju*, „Ethos”, 1990, nr 1–2, s. 452–469.

⁵⁵ D. Bach-Golecka, „Elementarz pokoju” – orędzia papieża Jana Pawła II z okazji Światowych Dni Pokoju (1979–2005), „Studia Loviciensia”, 2005, nr 7, s. 85.

pokoju jest dialog, który otwiera nas i czyni przejrzystymi – dla nas samych i dla innych. Na pewno nie gotuje się pokojowego jutra poprzez uciekanie się do konfliktów, przemocy, ucisku – tak w życiu międzynarodowym, jak i w stosunkach między grupami i siłami społecznymi⁵⁶. Bez pokoju nie będzie dialogu, a bez dialogu nie będzie wspólnego kroczenia ku zbawieniu drogami przebaczenia, sprawiedliwości, prawdy oraz miłosierdzia⁵⁷. Apelując o dialog na rzecz pokoju, Jan Paweł II proponował poszukiwanie tego, co jest wspólne ludziom, nawet w sytuacji sporów i konfliktów, a to oznacza dostrzeżenie w drugim człowieku bliźniego oraz dzielenie z nim odpowiedzialności za życie w prawdzie i sprawiedliwości⁵⁸. Metoda dialogu wymaga lojalności i wytrwałości od osób, które ją stosują. W dążeniu do pokoju wielką rolę odgrywa nauczanie Chrystusa: „Miłujcie waszych nieprzyjaciół; dobrze czyńcie tym, którzy was nienawidzą; błogosławcie tym, którzy was przeklinają i módlcie się za tych, którzy was oczerniają” (Łk 6, 27–28)⁵⁹.

Pokój jest owocem dialogu, zaś aby dialog mógł owocować pokojem, musi być, według papieża, „hojny, roztropny, szczery, braterski, wytrwały i ufny”⁶⁰. Pokój to wartość dana człowiekowi, a w tej randze po raz pierwszy został ukazany przez Wcielone Słowo Boże. Chrystus mówi: „Pokój wam”, rozpoczynając spotkanie z uczniami i błogosławi tych, którzy „wprowadzają pokój”⁶¹. Pokój jest zatem darem Bożym⁶².

Jan Paweł II był przekonany, iż poznanie służy pokojowi i jest koniecznym momentem pojednania, bowiem „droga dialogu jest drogą poznania, a im bardziej poznajemy się wzajemnie, tym łatwiej możemy zastępować napięcia przeszłości więzami pokoju”⁶³. Dialog i poznanie muszą stanowić proces, w którym strony stale na nowo transcendują, obdarzając się nawzajem i przyjmując prawdę⁶⁴.

Papież uważał, iż dialog posiada siłę polityczną⁶⁵. Podkreślał, iż jest elementem działania dla pokoju. Apelował do przywódców narodów o tworzenie struktur dialogu jako zabezpieczenie przed zagrożeniem dla pokoju⁶⁶. Stosunki między państwami i kulturami powinna cechować atmosfera dialogu⁶⁷. Jan Paweł II podkreślał, iż zadaniem wychowania jest przygotowanie młodego człowieka do dialogu z innymi ludźmi, bowiem postawa dialogu zakłada szacunek wobec drugiego człowieka, otwartość na niego, uczciwość, akceptację jako człowieka⁶⁸. Przez cały pontyfikat papież wytrwale

⁵⁶ *Pytania do Papieża*, wybór i układ J. Kiliańczyk-Zięba, Kraków 2004, s. 173.

⁵⁷ J. Urban, *Kościół rzymskokatolicki wobec islamu*, [w:] *Świat po 11 września 2001 r.*, red. K. Gładkowski, Olsztyn 2003, s. 90.

⁵⁸ S. Mazur, *Chrześcijańskie wobec problemu wojny w nauczaniu Jana Pawła II*, „Studia Teologiczne”, 2003, t. 21, s. 164.

⁵⁹ Tamże, s. 165.

⁶⁰ K. A. Parzych, *Dialog jako metoda ewangelizacji współczesnego świata według Jana Pawła II*, Olsztyn 2000, s. 68, przyp. 448.

⁶¹ Tamże.

⁶² *Joannes Paulus II – in memoriam. Księga pamiątkowa Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich ku czci Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. W. Chrostowski, Warszawa 2006, s. 314.

⁶³ K. A. Parzych, *Dialog jako metoda...*, dz. cyt., s. 69, przyp. 455.

⁶⁴ Tamże, s. 69, przyp. 459.

⁶⁵ Tamże, s. 254, przyp. 239.

⁶⁶ Tamże, s. 257, przyp. 275.

⁶⁷ Tamże, s. 257, przyp. 278.

⁶⁸ Jan Paweł II – *Mistrz...*, dz. cyt., s. 138.

pracował nad budowaniem pokoju między religiami⁶⁹. Był bezprecedensowym świadkiem pokoju na świecie⁷⁰. Uważał, iż jedyną drogą prowadzącą do pokoju między religiami jest droga dialogu⁷¹.

Jan Paweł II wezwał katolików, żydów i muzułmanów do serdecznego dialogu i kontaktu, co w jego przekonaniu było najsukcesowniejszą drogą umacniania pokoju⁷². Trzy religie monoteistyczne: chrześcijaństwo, islam i judaizm mają wspólny historyczny fundament w wierze Abrahama⁷³. Abraham zobowiązuje wyznawców tych religii do współpracy, która powinna mieć wymiar pragmatyczny. Celem jest troska o pokój między różnymi wspólnotami ludzkimi na świecie, w tym religijnymi, i o tworzenie trwałych struktur sprawiedliwości społecznej. W podejmowaniu tego dzieła Abraham jest wzorem i przykładem dla wiernych tych tradycji religijnych⁷⁴, to patron pokoju⁷⁵. W nauczaniu papieża pojęcie solidarności zostało ujęte jako zasada uniwersalna i jako wartość uniwersalna⁷⁶. NSK i Jan Paweł II pojmują solidarność zwłaszcza jako rację ontyczną życia społecznego, co oznacza, iż na gruncie chrześcijańskiej etyki społecznej uważa się, że człowiek opierając się na społecznej naturze wychyla się w kierunku drugiego człowieka, jest zdolny do komunikowania się z nim, ubogacenia się kontaktem z nim oraz potrzebuje tego kontaktu do swojego rozwoju osobistego⁷⁷.

Dla Jana Pawła II solidarność stanowi szczególny rodzaj więzi międzyludzkiej, czego wyrazem są stwierdzenia „wszyscy z wszystkimi, wszyscy dla wszystkich”⁷⁸. Elementami konstytutywnymi solidarności są wspólnotowość i jedność, a dobro wspólne stanowi podstawę jednoczenia się ludzi we wspólnocie⁷⁹. Papież proponował wyznawcom różnych religii działanie na rzecz wspólnego dobra, mówiąc:

Możemy pogłębiać uczciwość w życiu prywatnym i publicznym, rozwijać większą odwagę i mądrość w polityce, eliminować polityczne antagonizmy i przyczyniać się do zniesienia dyskryminacji z powodu rasy, koloru skóry, pochodzenia etnicznego, religii czy płci⁸⁰.

⁶⁹ J. Salij, *Pielgrzymka pokoju*, „W Drodze”, 2000, nr 5, s. 49; Zob. F. Arinze, *The Contribution of the Various Religions on the Building of Peace*, „Bulletin”, 1986, nr 3, s. 241–250.

⁷⁰ E. Sakowicz, *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój*, [w:] <http://www.misyjnedrogi.pl/artykuly.php?tresc,15> (29.12.2007).

⁷¹ K. A. Parzych, *Dialog jako metoda...*, dz. cyt., s. 213, przyp. 247.

⁷² S. Ewertowski, *Jan Paweł II „Prawa człowieka warunkiem pokoju w Europie”*, „Elckie Studia Teologiczne”, 2003, t. 4, s. 68–69, przyp. 120.

⁷³ J. Dupuis, *Chrześcijaństwo i religie. Od konfrontacji do dialogu*, tłum. S. Obirek, Kraków 2003, s. 328.

⁷⁴ E. Sakowicz, *Abraham i jego wiara w świetle dokumentów Kościoła dotyczących dialogu katolicko-muzułmańskiego*, „Collectanea Theologica”, 2002, nr 2, s. 156.

⁷⁵ Tenże, *Rozmowy o islamie i dialogu*, Lublin 2007, s. 17.

⁷⁶ J. M. Dołęga, *Zasady cywilizacji życia, pokoju i miłości w ujęciu Jana Pawła II*, „Studia Teologiczne”, 2003, t. 21, s. 335–336, przyp. 20.

⁷⁷ J. Kondziela, *Pokój w nauce...*, dz. cyt., s. 61; J. Szymczyk, *Elementy zasady solidarności w nauczaniu społecznym Jana Pawła II*, „Chrześcijańskie w Świecie”, 1994, nr 2–3, s. 162.

⁷⁸ H. Skorowski, *Solidarność*, [w:] *Encyklopedia Nauczania Społecznego*, red. A. Zwoliński, Radom 2003, s. 472.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ K. A. Parzych, *Dialog jako metoda...*, s. 223, przyp. 352.

Widział głębszy wymiar tego, co określił mianem solidarności, definiując ją nie tylko jako jedność w dobru wspólnym, ale również jako jedność ludzi w godności własnego człowieczeństwa⁸¹.

Naturalny odruch solidarności rodzi się na ogół jako reakcja na zło⁸². W papieskim nauczaniu nie było szczegółowych moralnych miar solidarności, ponieważ ona sama, zwłaszcza w wymiarze społecznym, staje się istotną, mocną miarą⁸³. Z koncepcją solidarności związana jest zdolność do wzięcia drugich w opiekę oraz gotowość do przyjęcia za nich odpowiedzialności. Zasada ta zakłada postawę służenia bliźniemu, implikuje uznanie i poszanowanie godności osobowej każdego człowieka, a ochronę tych, którzy są w niebezpieczeństwie⁸⁴.

Jan Paweł II zaprzestał przeciwstawiania solidarności miłości⁸⁵ podkreślając, iż ze względu na to, że drugi człowiek, z którym każdy człowiek powinien być solidarny, jest „żywym obrazem Boga Ojca [...] Winien być przeto kochany tą samą miłością, jaką miłuje Bóg”⁸⁶. Opozycja postawy solidarności to opcja walki: klasowej, etnicznej, ekonomicznej i religijnej. Współczesny świat potrzebuje solidarności, która wykracza ponad wszelkie granice⁸⁷. Zdaniem papieża solidarności rodziny ludzkiej nie można zredukować do płaszczyzny ekonomicznej, dlatego tyle wysiłku włożył on w sprawę dialogu międzyreligijnego i pojednania⁸⁸. Wszyscy ludzie stanowią jedną rodzinę i są równi w człowieczeństwie⁸⁹. Według papieża rodzina zawsze była oparciem w obliczu kryzysów społecznych i gospodarczych⁹⁰.

Papież nigdy nie miał wątpliwości, że proces globalizacji sam w sobie nie jest niczym złym ani sprzecznym z naturą ludzkiej społeczności. Dopiero deficyt solidarności i wartości jej towarzyszących, takich jak równość, sprawiedliwość i wolność, oraz bałwochwalcza postawa wobec rynku, czynią z tego procesu prawdziwe zagrożenie dla człowieka i jego naturalnych wspólnot⁹¹. Globalizacja solidarności⁹² oznacza tworzenie międzynarodowych powiązań gospodarczych czy powstanie takiego ogólnoswiatowego nowego ładu gospodarczego, który dawałby szansę rozwoju krajom najuboższym, niwelował drastyczne różnice między poszczególnymi państwami, przede wszystkim w kontekście globalizacyjnych procesów⁹³. Papież uważał, iż globalizacja bez solidarności będzie wytwarzać nowy rodzaj nierówności ekonomicznej, jak również przedłużanie

⁸¹ H. Skorowski, *Solidarność*, [w:] *Encyklopedia Nauczania...*, dz. cyt., s. 474.

⁸² S. Sowiński, *Jan Paweł II solidarny*, „Więź”, 2005, nr 7, s. 39.

⁸³ Tamże, s. 41.

⁸⁴ J. Szymczyk, *Elementy zasady solidarności...*, art. cyt., s. 164.

⁸⁵ Zob. J. Miąso, *Antropologia, wychowanie, miłość. Zarys antropologii wychowania Jana Pawła II*, Rzeszów 2004.

⁸⁶ J. Szymczyk, *Elementy zasady solidarności...*, art. cyt., s. 169, przyp. 31.

⁸⁷ *Pomiedzy etyką a polityką*, red. E. Hałas, Lublin 1999, s. 372, 374.

⁸⁸ A. Szostek, *Człowiek drogą Kościoła*, „Pastores”, 2005, nr 4, s. 117.

⁸⁹ B. V. Johnstone, *Zaangażowanie Jana Pawła II na rzecz pokoju*, tłum. N. Felberg, „Homo Dei”, 2003, nr 3, s. 15.

⁹⁰ *Kronika. Wielkie tematy pontyfikatu Jana Pawła II*, red. G. Polak, Warszawa 2006, s. 85.

⁹¹ Tamże.

⁹² Zob. Z. Waleszczuk, *Globalizacja solidarności. Solidarność odpowiedzią na wyzwania procesów globalizacji w świetle nauczania społecznego Jana Pawła II*, Wrocław 2006.

⁹³ H. Skorowski i in., *Świat u progu XXI wieku. Wybrane zagadnienia z problematyki międzynarodowej. Studium z katolickiej nauki społecznej*, Warszawa – Tycyn 2006, s. 436–437.

i powiększanie niesprawiedliwości⁹⁴. Postawa solidarności powinna być narzędziem polityki. Jest ona rozumiana jako mocna i stała wola angażowania się na rzecz wspólnego dobra. Owocem takiej polityki będzie pokój. Ludzie powinni popierać i rozwijać wychowanie dla pokoju i zwalczanie postaw egoizmu, nienawiści, wrogości. Trzeba wspierać solidarność międzyludzką, ponieważ jest ona drogą do pokoju i rozwoju (Encyklika *Sollicitudo rei socialis* [dalej: SRS], nr 39)⁹⁵.

Jan Paweł II, kontynuując w zmieniających się warunkach filozofię pokoju swoich poprzedników, wniósł do niej nowe elementy doktrynalne⁹⁶. Program papieski opierał na poszanowaniu praw ludzkich, jak również na poszanowaniu wartości etycznych: prawdy, wolności, sprawiedliwości i miłości⁹⁷ (te cztery wartości wymienił Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris*⁹⁸). Pokój jest zwłaszcza programem osobistym, czyli obraniem stylu życia jako daru, odrzuceniem idei panowania za pomocą siły, przekonaniem, iż jedynie w zrozumieniu i w dialogu drugi człowiek otwiera się przed innym i wzbogaca go⁹⁹. Ponadto pokój to zadanie społeczne¹⁰⁰.

Celem nadrzędnym dialogu według Jana Pawła II było bezwzględne dążenie do poznania i afirmowania prawdy¹⁰¹, która jest wartością podstawową dla rzetelnego i owocnego dialogu¹⁰². Uważał prawdę za podstawową zasadę, która powinna obowiązywać w stosunkach między ludźmi i narodami. Wszystkie działania na rzecz pokoju powinny być zgodne zwłaszcza z prawdą o człowieku. Prawda to siła pokoju, gdyż objawia ona oraz urzeczywistnia jedność człowieka z Bogiem¹⁰³.

Kardynał Wojtyła już w okresie Soboru Watykańskiego II kładł nacisk na zależność prawdy i wolności, ponieważ prawda jest usensowieniem wolności, a wolność jest warunkiem poznania prawdy¹⁰⁴. Podkreślał, iż „prawda i wolność albo istnieją razem, albo też razem marnie giną”¹⁰⁵. Jako papież zwracał uwagę na nieprzestrzeganie związku między pokojem i prawdą u tych, którzy powołując się na własne sumienie, jednocześnie okazują obojętność wobec prawdy. Każda osoba, która jest obojętna na prawdę, nie troszczy się o pokój jako o prawdę o tym dobru, ale myli wierność własnemu sumieniu z przywiązaniem do jakiegokolwiek własnej opinii albo do opinii większości¹⁰⁶. Abstrahowanie od fundamentu prawdy jest ideologizacją pokoju, co może doprowadzić do całkowitej deprecjacji tego pojęcia, kłamliwego posługiwania się nim¹⁰⁷. Papież wielokrotnie podkreślał, iż warunkiem długofalowej skuteczności polityki, jak

również trwałego pokoju jest prawda¹⁰⁸. Dlatego tak duży nacisk położył na dokonanie „rachunku sumienia” Kościoła katolickiego, ponieważ prawda, nawet gorzka, ma moc wyzwalamą i lepiej się z nią zmierzyć, niż traktować ją politycznie bądź też zgodnie z obowiązującą modą intelektualną¹⁰⁹. Podkreślał, iż „istotnie, nie wolno odwracać się od prawdy, zaprzestać jej głoszenia, ukrywać, nawet jeśli jest to prawda trudna, a jej wyjaśnienie wiąże się z wielkim bólem”¹¹⁰. Zasada prawdy jest związana strukturalnie z zasadą pokoju, solidarności, sprawiedliwości i wolności¹¹¹. Wszystkie strony muszą stanąć w prawdzie, aby podjąć prawdziwą rozmowę, również poprzez wydobywanie na świat głębokich źródeł konfliktów¹¹². Najwięcej miejsca temu zagadnieniu papież poświęca w encyklice *Fides et ratio* [dalej: FR], w której zaznacza, iż „Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwnie, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi” (FR, nr 92)¹¹³.

Dla Jana Pawła II podstawa to zwłaszcza prawda pochodząca od Boga, jak również prawda w znaczeniu autentycznego ładu informacyjnego, który służy rozwojowi sprawiedliwości, miłości i wolności¹¹⁴. Nieprawda zaś manifestuje się w takich poczynaniach, jak: selektywność i manipulacja informacjami, zastraszanie realnego albo wymaganego przeciwnika, dyskredytowanie go w oczach innych bądź przedstawianie w krzywym zwierciadle. Nieprawda, rozumiana w ten sposób „idzie w parze z tym, co prowadzi do przemocy i wojny”¹¹⁵. Życie publiczne państwowe i międzynarodowe powinno być najpierw oparte na prawdzie w znaczeniu moralnym. Tylko rzetelna informacja prowadzi do porozumienia, zaangażowania i dialogu¹¹⁶.

Jan Paweł II w przesłaniu do uczestników 44. Tygodnia Społecznego Katolików Włoskich 4 października 2004 r. podkreślił:

Jeżeli działalność polityczna nie ma odniesienia do wyższych kryteriów etycznych oraz integralnej wizji człowieka i społeczeństwa, to zostaje podporządkowana celom niewłaściwym, a może nawet niegodziwym. Prawda natomiast jest najlepszym antidotum na ideologiczny fanatyzm w sferze nauki, polityki, a nawet religii¹¹⁷.

Papież podkreślał, iż człowiekiem pokoju jest człowiek prawdziwego sumienia, ponieważ potrafi nazwać po imieniu wszelką przemoc człowieka nad człowiekiem, jak zabójstwo, masowe zagłady, tortury, różne formy ucisku oraz wyzysku, w świetle prawdy człowieka, jako zło i zbrodnię przeciwko ludzkości¹¹⁸. Przez cały pontyfikat zaznaczał,

⁹⁴ Tamże, s. 439, przyp. 239.

⁹⁵ *Polityka według Jana Pawła II*, „Collectanea Theologica”, 2006, nr 4, s. 183.

⁹⁶ J. Borgosz, *Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II)*, Warszawa 1989, s. 290.

⁹⁷ R. Rajcecki, *Stolica Apostolska...*, dz. cyt., s. 41.

⁹⁸ F. J. Mazurek, *Podstawowe prawo osoby ludzkiej do pokoju*, „Społeczeństwo”, 2003, nr 5, s. 565.

⁹⁹ G. dal Ferro, *Znaczenie nazwy „pokój”*, „Społeczeństwo”, 1995, nr 4, s. 872.

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ Zob. T. Górka, *Prawda jako zobowiązanie. Bibliografia wypowiedzi Jana Pawła II z lat 1978–2003*, „Ethos”, 2004, nr 1–2, s. 635–647.

¹⁰² M. Krzyżanowska, *Rola dialogu międzyreligijnego w trzecim tysiącleciu w świetle nauczania Jana Pawła II*, „Filozofia dialogu”, 2006, t. 4, s. 201.

¹⁰³ R. Rajcecki, *Stolica Apostolska...*, dz. cyt., s. 41.

¹⁰⁴ M. Zięba, *Kościół w ćwierćwiecze pontyfikatu Jana Pawła II (cz. 2)*, „W Drodze”, 2004, nr 1, s. 22.

¹⁰⁵ D. Hybel, *O jasność moralną*, „Najwyższy Czas”, 2003, nr 4, s. XVIII.

¹⁰⁶ H. Juros, *Prawda jako warunek pokoju w nauczaniu Jana Pawła II*, „Communio”, 1987, nr 4, s. 79.

¹⁰⁷ T. Czernik, *Koncepcja pokoju w orędziach Jana Pawła II*, „Społeczeństwo”, 1999, nr 3, s. 605.

¹⁰⁸ M. Zięba, *Kościół w ćwierćwiecze...*, art. cyt., s. 22–23.

¹⁰⁹ Tamże, s. 23–24.

¹¹⁰ J. Wal, *Znaczenie działalności charytatywnej w świecie współczesnym według Jana Pawła II*, „Ateneum Kapłańskie”, 2005, z. 1, s. 9.

¹¹¹ J. M. Dołęga, *Zasady cywilizacji...*, art. cyt., s. 339.

¹¹² J. A. Kłoczowski, *Pontifex – budowniczy mostów*, „Gazeta Wyborcza”, 2000, nr 74, s. 12.

¹¹³ L. Lysień, *Prawda*, [w:] *Encyklopedia Nauczania...*, dz. cyt., s. 403.

¹¹⁴ J. Borgosz, *Drogi i bezdroża...*, dz. cyt., s. 293.

¹¹⁵ Tamże, s. 293, przyp. 25.

¹¹⁶ W. Piwowarski, *Pokój jako podstawowa wartość w społecznym nauczaniu Kościoła*, „Collectanea Theologica”, 1986, fasc. III, s. 11.

¹¹⁷ *Kronika. Wielkie tematy...*, dz. cyt., s. 143.

¹¹⁸ H. Juros, *Prawda jako warunek...*, art. cyt., s. 95.

iz gestem wielkiej wartości jest budowanie prawdy pomiędzy religiami¹¹⁹. Zdaniem papieża wolność¹²⁰ to wartość niepodzielna i zakorzeniona w człowieku, w jego transcendentnej godności otrzymanej przez Boga. Uważał, iż bez powszechnego poszanowania wolności człowiek nie otrzyma pokoju. Jedynie wzajemne zaufanie w stosunkach między narodami umożliwi im i jednostkom poszanowanie wolności, służącej sprawie pokoju¹²¹.

Kościół katolicki głosi konieczność pojmowania wolności w konstytutywnej więzi z prawdą, jak również z godnością, dobrem (miłością), odpowiedzialnością i solidarnością. Wyraża sprzeciw wobec absolutyzacji wolności w jej indywidualistycznym ujęciu¹²². Poszukiwanie prawdy uprawomocnia wolność¹²³, tak że staje się ona wolnością z „prawa naturalnego”, jak również określa jej wykorzystywanie: nie możemy robić z wolnością wszystkiego, co chcemy, ponieważ możemy stać się niewolnikiem własnej wolności¹²⁴. Jan Paweł II widział dialog w świetle prawdy z poszanowaniem wolności¹²⁵. Wolność ujmowana jest jako suwerenność, czyli poszanowanie autonomii państw słabszych przez silniejsze, przez niesienie im pomocy, albo jako klimat społeczno-polityczny, czyli współpraca i współdziałanie wszystkich państw w tworzeniu dobra wspólnego całej rodziny ludzkiej¹²⁶. Dwa zasadnicze elementy papieskiej antropologii to wolność jako istotowa godność człowieka i jednocześnie owoc odkupienia w Chrystusie. Człowiek nie tyle powinien szukać dróg do wolności, ile odnajdywać ją w sobie poprzez życie w prawdzie i miłości, szczególnie tej służebnej¹²⁷.

Fundamentalny wymiar wolności, który mocno akcentował Jan Paweł II, to możliwość podejmowania wyborów, decyzji, określonego działania. Jest to tzw. wolność „do” – wolność w pozytywnym aspekcie¹²⁸. Drugi wymiar wolności w ujęciu papieża to wymiar rozpoznawalny i definiowany jako brak przymusu, konieczności, zniewolenia. Ten aspekt jest również istotny, ponieważ uświadamia, iż człowiek może być wielorako ograniczany przez określone sytuacje¹²⁹. Ponadto papież rozróżniał tzw. wolność wewnętrzną i zewnętrzną. Wolność w pierwszym aspekcie, wewnętrznym, oznacza władzę osoby, która daje jej możliwość podejmowania wyborów i decyzji w zakresie świata własnych przekonań, poglądów, światopoglądu, czyli dotyczy świata ludzkiego wnętrza¹³⁰. Wolność zewnętrzna albo społeczna „rozgrywa się” na zewnątrz w ramach codziennej egzystencji, jako wybór określonego postępowania, zachowania, działania. Aspekt zewnętrzny wolności jest zawsze rozumiany jako wolność konkretna, urzeczywistniana

¹¹⁹ H. S. Ruppert, *Building bridges. Interreligious dialogue on the path to world peace*, an interview with F. Arinze, New York 2004, s. 96.

¹²⁰ Zob. J. Chelini, *Jean Paul II, le pèlerin de la liberté*, Goujon, Paris 1980.

¹²¹ R. Rajcecki, *Stolica Apostolska...*, dz. cyt., s. 42.

¹²² R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2006, s. 41.

¹²³ Zob. A. Siemiankowski, *Co Jan Paweł II wnosi do współczesnego myślenia o wolności?*, [w:] *Wolność w epoce poszukiwań*, red. M. Szulakiewicz, Z. Karpus, Toruń 2007, s. 263–276; *Jan Paweł II – Mistrz...*, dz. cyt., s. 134.

¹²⁴ J. Garello, *Wolność i uczestnictwo w ujęciu Karola Wojtyły*, tłum. P. Mikulska, „Ethos”, 2002, nr 3–4, s. 358.

¹²⁵ *Rok po odejściu... w rocznicę śmierci Jana Pawła II*, red. T. Balon-Mroccka i in., Kraków 2006, s. 96.

¹²⁶ W. Piwowarski, *Pokój jako podstawowa...*, art. cyt., s. 12.

¹²⁷ B. Smolka, *Jana Pawła II koncepcja wolności*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 1997, t. 17, s. 91–92.

¹²⁸ H. Skorowski, *Wolność*, [w:] *Encyklopedia Nauczania...*, dz. cyt., s. 580.

¹²⁹ Tamże.

¹³⁰ Tamże.

w konkretnych warunkach przez określoną osobę¹³¹. Jan Paweł II wymieniał cały katalog szczegółowych wolności, które można ująć w kilku zasadniczych płaszczyznach: kulturowej, małżeńsko-rodzinnej, społeczno-gospodarczej, politycznej, religijnej¹³².

Podstawowym warunkiem budowania pokoju, według Jana Pawła II, była sprawiedliwość¹³³. Słowo to papież rozumiał bardzo szeroko. Sprawiedliwość dotyczy zarówno odniesień jednostkowych, jak i struktur społecznych. Według papieża stałym kierunkiem i celem politycznej działalności była obrona oraz promocja sprawiedliwości. To cnota i siła moralna, która ma wspierać zaangażowanie na rzecz praw i obowiązków każdej osoby ze względu na należną jej godność¹³⁴. Sprawiedliwość rozumiał jako poszanowanie naturalnych praw jednostki ludzkiej i ładu społecznego¹³⁵. O ładzie w stosunkach międzyludzkich decydują jasno określone uprawnienia i obowiązki, zaś w nieładzie człowiek gubi samego siebie, jak również tych, którzy tworzą jego środowisko życia. Sprawiedliwość porządkuje społeczne relacje i buduje pokój¹³⁶. Powinna być najważniejszym celem dążeń każdego polityka. Tylko ta polityka jest właściwa, która opiera się na fundamencie sprawiedliwości¹³⁷.

W encyklice *Sollicitudo rei socialis* Jan Paweł II podkreśla, iż „nauczanie i upowszechnianie nauki społecznej wchodzi w zakres ewangelizacyjnej misji Kościoła. A ponieważ chodzi o naukę zmierzającą do kierowania postępowaniem człowieka, wynika z niej jako konsekwencja zaangażowanie dla sprawiedliwości według roli powołania i warunków każdego” (SRS, nr 41)¹³⁸. Jan Paweł II wzywał, aby wartości takie jak sprawiedliwość i pokój były zastosowane w taki sposób, w jaki wypływają one z pojęcia, kim jest człowiek i kim jest Bóg w odniesieniu do rodzaju ludzkiego¹³⁹.

Chcąc budować podstawy pokojowego ładu społecznego, trzeba jednocześnie organizować społeczeństwa sprawiedliwe, ponieważ bez nich nie będzie prawdziwego pokoju, ale jedynie, jak mówił papież, „pokój cementarny”¹⁴⁰. Ład społeczny musi umożliwiać ludziom wywiązanie się z obowiązków wobec „innych”¹⁴¹. Należy zauważyć, iż wcześniej pokój był najwyższym dobrem, a teraz obok pokoju zaczęto dostrzegać inną wartość – sprawiedliwość¹⁴². Zasada miłości jest dopełnieniem powyższych zasad. 8 listopada 1978 r. w przemówieniu na audiencji ogólnej papież stwierdził, iż nie ma miłości bez sprawiedliwości: „Miłość «przerasta» sprawiedliwość, ale jednocześnie weryfikuje się ona w sprawiedliwości”¹⁴³. Zdaniem Jana Pawła II miłość, która

¹³¹ Tamże, s. 581.

¹³² Tamże, s. 582–583.

¹³³ C. Ryszka, *Jan Paweł II Wielki*, Częstochowa 2005, s. 369.

¹³⁴ Polityka według Jana Pawła II, „Collectanea Theologica”, 2006, nr 4, s. 182.

¹³⁵ J. Dębowski, *Watykańska doktryna...*, dz. cyt., s. 67.

¹³⁶ T. Czernik, *Koncepcja pokoju...*, art. cyt., s. 606.

¹³⁷ K. Czuba, *Moralne fundamenty polityki w nauczaniu Jana Pawła II*, „Forum Teologiczne”, 2007, t. 8, s. 94.

¹³⁸ J. Kowalski, *Sprawiedliwość społeczna u podstaw społecznej ewangelizacji*, „Chrześcijańskie w Świecie”, 1997, nr 1, s. 30, przyp. 9.

¹³⁹ *Jan Paweł II – Mistrz...*, dz. cyt., s. 134.

¹⁴⁰ J. Borgosz, *Drogi i bezdroża...*, dz. cyt., s. 291.

¹⁴¹ *Servo Veritatis II: Spotkania naukowe poświęcone myśli Jana Pawła II*, red. A. Pelczar, W. Stróżewski, Kraków 1996, s. 154.

¹⁴² L. Ring-Eifel, *Światowa potęga Watykanu. Polityka współczesnych papieży*, tłum. T. Sotowska, Warszawa 2006, s. 228.

¹⁴³ R. Rajcecki, *Stolica Apostolska...*, dz. cyt., s. 43, przyp. 132.

wywodzi się z prawa boskiego i naturalnego, implikuje konieczność widzenia w innym człowieku identycznej wartości, ponieważ wszyscy ludzie pochodzą od jednego i tego samego Stwórcy – Boga¹⁴⁴. Papież podkreślał, iż „miłość do naszych braci i siostr wiąże się z postawą szacunku i współczucia z gestami solidarności, ze współpracą w służbie wspólnego dobra”¹⁴⁵. Uczył miłości, w realizacji której człowiek odnajduje sens swojego życia w służbie drugiemu człowiekowi, a zwłaszcza w dawaniu siebie najbardziej – duchowo i materialnie¹⁴⁶.

Jan Paweł II wołał do episkopatów Europy: „Pomóżcie mi gruntować i budować powszechną cywilizację miłości”¹⁴⁷. „Cywilizacja miłości” to sformułowanie, którego użył już papież Paweł VI¹⁴⁸, zaś Jan Paweł II je przypomniał. Papież wskazał na priorytety, prymaty ujęte w „czwórmian”, które rysują kształt cywilizacji miłości. Zostały one zawarte już w pierwszej encyklice *Redemptor hominis*, a rozwinięte zwłaszcza w *Dives in misericordia* [dalej: DiM], zwanej „*Magna Charta cywilizacji miłości*”¹⁴⁹. W *Dives in misericordia* Jan Paweł II wyłożył doktrynalne ujęcie miłości, jak miłość miłosierna (inaczej miłosierdzie¹⁵⁰) urasta do rangi zasady. Podkreślał, iż „miłość miłosierna jest podstawą i warunkiem przyszłości człowieka, a tym samym przyszłości społeczeństw, ludów i narodów całego świata, który jak nigdy dotąd potrzebuje miłosierdzia”¹⁵¹. Istotne cechy tej miłości to: wspólna myślność, gotowość do przebaczenia i przywracania do łask, współodczuwanie, wyrozumiałość, cierpliwość i wierność¹⁵². Papież pisał w tej encyklice:

ów ludzki świat nie może stawać się bardziej ludzkim, jeśli nie wprowadzimy w wieloraki zakres stosunków międzynarodowych, a także stosunków społecznych, wraz ze sprawiedliwością – owej miłości miłosernej, która stanowi mesjańskie orędzie Ewangelii (DiM, nr 14)¹⁵³.

Na ścisłym związku miłosierdzia ludzkiego z miłosierdziem Bożym polega teologiczny wymiar posługi miłosierdzia¹⁵⁴. Ilekroć świadczymy miłosierdzie bliźnim, świadczymy je samemu Chrystusowi, który powiedział: „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili” (Mt 25, 40)¹⁵⁵. Miłosierdzie ubogaca nie tylko człowieczeństwo innych, ale również nasze własne¹⁵⁶. Dla Jana Pawła II dialog stanowił przejaw „miłości miłosernej”, a miłosierdzie inspirowało dialog¹⁵⁷.

Pierwszym prymatem „czwórmianu” cywilizacji miłości¹⁵⁸ jest prymat miłosierdzia przed sprawiedliwością. Miłość nie przeciwstawia się sprawiedliwości, ale ją dopełnia. Pierwszym i podstawowym wymiarem miłości społecznej jest miłość człowieka z powodu jego ludzkiej godności, gwarantowanej przez Boga Stwórcę¹⁵⁹. Papież podkreślał, iż bez sprawiedliwości nie może istnieć autentyczna miłość, a brak miłości rodzi jej przeciwieństwo – nienawiść, która prowadzi do pogłębienia konfliktów wewnętrznych i zewnętrznych¹⁶⁰. W *Dives in misericordia* stwierdził, iż miłość jest większa niż sprawiedliwość, „w tym znaczeniu, że jest pierwsza i bardziej podstawowa. Miłość niejako warunkuje sprawiedliwość, a sprawiedliwość ostatecznie służy miłości” (DiM, nr 4)¹⁶¹. Różnica między sprawiedliwością a miłosierdziem polega tylko na tym, iż do rzeczy odnosi się miarę sprawiedliwości, a do osób miarę miłości¹⁶². Rozdzielenie czy przeciwstawianie sobie sprawiedliwości i miłosierdzia jest poważnym błędem, naruszającym logikę zbawienia¹⁶³.

Drugi prymat to osoba przed rzeczą. Miłość wyrwa człowieka z układu rzeczowego i powoduje, iż osoba staje się ważniejsza od rzeczy¹⁶⁴. Przestrzeganie tego prymatu ma uchronić człowieka przed niszczącą go alienacją i instrumentalizacją, karze odrzucić ideologie totalitarne, które sprowadzają osobę ludzką do poziomu rzeczy¹⁶⁵. Trzeci prymat papieskiej wizji nowej cywilizacji to prymat etyki przed techniką. Papieżowi chodziło o „prawdziwą ekologię osoby ludzkiej”, to znaczy o ochronę jego środowiska moralnego¹⁶⁶. Czwarty prymat to bardziej „być” niż „mieć”¹⁶⁷. W tej postawie zawiera się cel personalistycznej koncepcji cywilizacji. Człowiek ma wzrastać w wyniku działań kulturowych¹⁶⁸.

Przez „czwórmian” cywilizacji miłości papież wytyczał drogę ku przemianie świata, która zależy od przemiany osób ludzkich, wyznaczając priorytety rozwoju¹⁶⁹. Idea miłosierdzia tkwiła w całym nauczaniu papieskim, będąc źródłem odkrycia godności człowieka¹⁷⁰. Wykroczył jednak poza pojęcie „miłości miłosernej” (inaczej miłosierdzia), pragnąc przeniknąć nią wszystkie sfery życia: politykę, gospodarkę i rodzinę. Apelowal o cywilizację miłości, a wybaczenie uważał za zwycięstwo miłości, czyli afirmację człowieka¹⁷¹.

Jan Paweł II wielokrotnie rozwijał temat miłosierdzia jako drogi do pokoju, najpierw przez budowanie braterstwa, a następnie przez wspólne zaangażowanie się

¹⁵⁸ Zob. W. Seremak, *Miłosierdzie Boże a nowa ewangelizacja. Znaki czasu*, Lublin 2001, s. 375–395.

¹⁵⁹ Jan Paweł II *promotorem*..., dz. cyt., s. 122.

¹⁶⁰ J. Borgosz, *Drogi i bezdroża...*, art. cyt., s. 292.

¹⁶¹ W. Piwowarski, *Pokój jako podstawowa...*, art. cyt., s. 12, przyp. 30.

¹⁶² J. Kalniuk, *Sprawiedliwość*, [w:] *Encyklopedia Nauczania...*, dz. cyt., s. 483.

¹⁶³ P. Kieniewicz, *Sprawiedliwość*, [w:] *Nauczanie moralne Jana Pawła II. Społeczeństwo*, red. A. Korba, Radom 2006, s. 105.

¹⁶⁴ Jan Paweł II *promotorem*..., dz. cyt., s. 122.

¹⁶⁵ W. Wenz, *Ku cywilizacji miłości*, [w:] http://www.dbc.wroc.pl/Content/1597/Ku_cywilizacji.pdf (15.04.2008).

¹⁶⁶ Jan Paweł II *promotorem*..., dz. cyt., s. 123.

¹⁶⁷ Tamże, s. 124.

¹⁶⁸ Tamże.

¹⁶⁹ Tamże, s. 126.

¹⁷⁰ Jan Paweł II – *Apostoł*..., dz. cyt., s. 201.

¹⁷¹ R. Rajcecki, *Stolica Apostolska*..., dz. cyt., s. 43, przyp. 134.

¹⁴⁴ J. Borgosz, *Drogi i bezdroża...*, dz. cyt., s. 292.

¹⁴⁵ *Joannes Paulus II*..., dz. cyt., s. 316, przyp. 121.

¹⁴⁶ Jan Paweł II – *Mistrz*..., dz. cyt., s. 137.

¹⁴⁷ Jan Paweł II *promotorem godności człowieka*, red. A. Bałabuch, Świdnica 2007, s. 119.

¹⁴⁸ M. Leśniak, *Cywilizacja miłości*, [w:] *Encyklopedia Nauczania*..., dz. cyt., s. 77.

¹⁴⁹ Jan Paweł II *promotorem*..., dz. cyt., s. 121, przyp. 4; zob. M. Gryczyński, *Jan Paweł II i miłosierdzie*, „Przewodnik Katolicki”, 2008, nr 13, s. 23.

¹⁵⁰ J. Wal, *Znaczenie działalności*..., art. cyt., s. 22.

¹⁵¹ Jan Paweł II – *Apostoł Prawdy*, red. J. Kędziński, Włocławek 2005, s. 201.

¹⁵² R. Rajcecki, *Stolica Apostolska*..., dz. cyt., s. 43.

¹⁵³ Jan Paweł II *promotorem*..., dz. cyt., s. 121, przyp. 5.

¹⁵⁴ J. Wal, *Znaczenie działalności*..., art. cyt., s. 13.

¹⁵⁵ Tamże, s. 14.

¹⁵⁶ Tamże, s. 15.

¹⁵⁷ Tamże, s. 9–10.

na rzecz utrwalania pokoju: „Autentyczne miłosierdzie jawi się jako coś niezbędne do uformowania i nadania mocy stosunkom międzyludzkim, inspirowanym przez głębszy szacunek do wszystkiego, co ludzkie, oraz przez poczucie braterstwa”¹⁷². „Dotyczy to wszystkich potomków Abrahama – żydów, chrześcijan i muzułmanów”¹⁷³. Na krakowskich Błoniach w 2002 r. papież użył określenia „wyobraźnia miłosierdzia”¹⁷⁴, ponieważ to ona pozwala dostrzec w twarzy Jezusa twarz Dobrego Ojca, która utożsamia się z twarzą najbiedniejszego człowieka¹⁷⁵. Termin ten został po raz pierwszy użyty przez Jana Pawła II w liście apostolskim *Novo millennio ineunte*, jednak jego znaczenie normatywne tworzą zasady oraz postulaty moralne na stałe zadomowione w NSK¹⁷⁶. Poprzez papieskie inicjatywy przebijało pragnienie przybliżenia nam Boga bogatego w miłosierdzie¹⁷⁷. Tylko miłosierdzie może skutecznie usunąć zło¹⁷⁸. Papież składał losy świata w ręce miłosiernego Boga, aby zapanowało w świecie królestwo miłosierdzia¹⁷⁹. Podkreślał, iż miłosierdzie Boga nierozłącznie idzie w parze ze sprawiedliwością¹⁸⁰. Czynienie pokoju to wypełnianie przykazania „abyście się wzajemnie miłowali”¹⁸¹.

Przebaczenie jest jednym z przejawów miłosierdzia, nie niweczy wymagań sprawiedliwości, które zmierzają do naprawienia zła, zgorszenia, wyrównania krzywdy bądź zadośćuczynienia za wyrządzone zło. Naprawienie zła to warunek przebaczenia¹⁸². Istotnymi elementami dialogu międzyreligijnego są przebaczenie i wybaczenie. Jan Paweł II podkreślał: „Przebaczenie w swej najprawdziwszej i najwznioślejszej postaci jest wolnym aktem miłości. Jednakże dlatego, iż jest aktem miłości, ma swe własne wewnętrzne wymagania: najważniejszym z nich jest poszanowanie prawdy”¹⁸³.

Najdramatyczniejszym wydarzeniem pontyfikatu był zamach na papieża 13 maja 1981 r. O pokój ducha Jana Pawła II świadczy fakt przebaczenia udzielonego muzułmaninowi Ali Agcy, który dokonał zamachu. Papież publicznie przebaczył mu w przesłaniu radiowym wystosowanym cztery dni później ze szpitalnego łóżka, mówiąc: „Modłę się za brata, który strzelał do mnie”¹⁸⁴. Luigi Accattoli, komentator religijny włoskiego dziennika „Corriera della Sera” i obserwator pontyfikatu Jana Pawła II, przytacza pięć najgłębszych tekstów, w których pojawia się wyznanie win i prośba o przebaczenie z lat 1983–1995: 1) wystąpienie w Wiedniu, jednej z wielkich stolic odpowiedzialnych za wiele wojen między narodami chrześcijańskimi, 2) słowa wypowiedziane w Asyżu w 1986 r., 3) słowa wypowiedziane w Asyżu w 1993 r., 4) i 5)

¹⁷² *Joannes Paulus II...*, dz. cyt., s. 315, przyp. 115.

¹⁷³ Tamże, s. 315, przyp. 116.

¹⁷⁴ Jan Paweł II – *Apostol...*, dz. cyt., s. 211.

¹⁷⁵ Tamże.

¹⁷⁶ H. Skorowski i in., *Świat u progu...*, dz. cyt., s. 434.

¹⁷⁷ A. Szostek, *Człowiek drogą Kościoła*, „Pastores”, 2005, nr 4, s. 118.

¹⁷⁸ D. Tanalski, *Bóg, człowiek...*, dz. cyt., s. 134.

¹⁷⁹ Jan Paweł II – *Apostol...*, dz. cyt., s. 203.

¹⁸⁰ K. Wojtyła, *Elementarz etyczny*, Lublin 1999, s. 55.

¹⁸¹ C. Ryszka, *Jan Paweł II...*, dz. cyt., s. 369.

¹⁸² J. Kalniuk, *Sprawiedliwość*, [w:] *Encyklopedia Nauczania...*, dz. cyt., s. 483.

¹⁸³ Jan Paweł II, *Pokój Wam! Dar wielkiej miłości*, red. J. Durepos, tłum. M. Pietras, Warszawa 2003, s. 24.

¹⁸⁴ Jan Paweł II, *Posłał mnie, abym uwięzionym przepowiadał wolność*, „L'Osservatore Romano”, 1983, nr 12, s. 1; Jan Paweł II: *sięgając ponad granicami*, red. P. Pullella, tłum. J. Borkowicz, Poznań 2003, s. 11.

dwie dokumenty opublikowane w pięćdziesiątą rocznicę wybuchu II wojny światowej 1989 r. i pięćdziesiątą rocznicę jej zakończenia w 1995 roku¹⁸⁵.

Papież uczył nas, iż „przebaczyć to znaczy odwołać się do dobra, które jest większe od jakiegokolwiek zła”¹⁸⁶. Przebaczenie w wymiarze społecznym i politycznym ma prowadzić do trwałego pojednania między zwaśnionymi wspólnotami. Jest zatem kategorią polityczną¹⁸⁷. Przebaczenie jest ostatecznie zawsze aktem bezinteresownej miłości, co oznacza obdarowanie przeciwnika tym, co się jemu zgodnie ze ścisłą miarą sprawiedliwości nie należy. Rodzi się najpierw w sercu człowieka, a dopiero później staje się społecznym faktem. Nie skłania człowieka do tego, aby sobą pogardził, ale aby odkrył siebie na nowo¹⁸⁸. Na liście grzechów Kościoła katolickiego znalazły się m.in. wyprawy krzyżowe, inkwizycja, wojny religijne, stosunek do Żydów i Cyganów, wymuszane nawrócenia i współczesne grzechy, takie jak aborcja, eutanazja, eksperymenty genetyczne na człowieku¹⁸⁹. Potępiając m.in. inkwizycję, wyprawy krzyżowe, Jan Paweł II odnosił się do wszelkich fundamentalizmów, a zwłaszcza do fundamentalizmu muzułmańskiego, chciał odrzucić jako minione to wszystko, co mogłoby w przyszłości przypominać szczególnie nieszczęśliwy wiek XX, zwłaszcza w Europie. Jawi się zatem jako polityk, który miał dalekosiężną wizję¹⁹⁰.

Cztery wskazane wyżej wartości: prawda, wolność, sprawiedliwość i miłość są ze sobą ściśle powiązane i tworzą strukturę filozofii pokoju Jana Pawła II, są filarami pokoju¹⁹¹ i stanowią polityczny wymiar cywilizacji miłości. Papieskie nauczanie skupiło się na wielkich wartościach społecznych i etycznych, co nie pozostało bez wpływu na politykę. Jan Paweł II nadał papieżstwu znaczenie międzynarodowe, stał się rzecznikiem wartości, które akceptują wyznawcy innych religii, jedynym przywódcą międzynarodowym upowszechniającym te wartości¹⁹².

WYKORZYSTANA LITERATURA

- J. Borgosz, *Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II)*, Warszawa 1989.
- T. Czernik, *Koncepcja pokoju w orędziach Jana Pawła II*, „Społeczeństwo”, 1999, nr 3, s. 599–617.
- J. Dębowski, *Watykańska doktryna pokoju i jej polskie odniesienia*, Białystok 1991.
- C. Gentili, *Kultura pokoju w nauczaniu Jana Pawła II*, tłum. P. Borkowski, „Społeczeństwo”, 2003, nr 5, s. 539–551.
- J. Gruca, *Watykan znany i nieznan*, Warszawa 1994.

¹⁸⁵ L. Accattoli, *Kiedy papież prosi o przebaczenie. Wszystkie „mea culpa” Jana Pawła II*, tłum. A. Dudzińska-Facca, Kraków 1999, s. 135–139.

¹⁸⁶ Jan Paweł II – *Apostol...*, dz. cyt., s. 211–212, przyp. 66.

¹⁸⁷ P. Mazurkiewicz, *Przebaczenie jako kategoria polityczna*, „Społeczeństwo”, 2005, nr 2, s. 207.

¹⁸⁸ Tamże, s. 210–211.

¹⁸⁹ Tamże, s. 208, przyp. 8.

¹⁹⁰ J. B. Raimond, *Jan Paweł II. Papież w samym sercu historii. Apostoł prawdy i wolności jako dyplomata i polityk*, tłum. T. Olszewski, Gniezno 2000, s. 67.

¹⁹¹ J. Borgosz, *Drogi i bezdroża...*, dz. cyt., s. 291.

¹⁹² M. Politi, *Konserwator wartości*, rozm. przepr. A. Szostkiewicz, „Wprost”, 1997, nr 16, s. 106.

- Jan Paweł II – Mistrz duchowy, red. M. Chmielewski, Lublin 2006.
- Jan Paweł II promotorem praw człowieka, red. A. Bałabuch, Świdnica 2007.
- J. Kondziela, *Pokój w nauce Kościoła: Pius XII – Jan Paweł II*, Lublin 1992.
- P. Mazurkiewicz, *Przebaczenie jako kategoria polityczna*, „Społeczeństwo”, 2005, nr 2, s. 207–218.
- K. A. Parzych, *Dialog jako metoda ewangelizacji współczesnego świata według Jana Pawła II*, Olsztyn 2000.
- W. Piwowarski, *Pokój jako podstawowa wartość w społecznym nauczaniu Kościoła*, „Collectanea Theologica”, 1986, fasc. III, s. 5–17.
- R. Rajewski, *Stolica Apostolska wobec rozbrojenia*, Warszawa 1989.
- E. Sakowicz, *Rozmowy o islamie i dialogu*, Lublin 2007.
- J. Salij, *Wojna o pokój? O wojnie i pokoju widzianych oczami chrześcijanina*, Kraków 2003.
- H. Skorowski, *Problematyka pokoju i wojny w nauce społecznej Kościoła*, „Communio”, 1994, nr 4, s. 88–103.
- J. Szymczyk, *Elementy zasady solidarności w nauczaniu społecznym Jana Pawła II*, „Chrześcijanin w Świecie”, 1994, nr 2/3, s. 160–169.
- D. Tanalski, *Bóg, człowiek i polityka. Człowiek w teorii Jana Pawła II*, Warszawa 1986.
- M. Zięba, *Kościół w ćwierćwiecze pontyfikatu Jana Pawła II (cz. 2)*, „W Drodze”, 2004, nr 1, s. 20–32.
- T. Żeleźnik, *Ład moralny u podstaw pokoju społecznego w nauczaniu Jana Pawła II*, „Społeczeństwo”, 2003, nr 5, s. 593–600.

ks. Robert Kantor

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

WOLNOŚĆ PODSTAWOWYM PRAWEM CZŁOWIEKA W SPOŁECZNYM NAUCZANIU JANA PAWŁA II

Abstract: Freedom as the basic right of man in the social teaching of John Paul II. The paper is based on John Paul II's three encyclicals: *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus* – undertakes the issue of defence of human freedom, which is the founding block of all human rights. Human freedom and personal dignity can be ensured only by the Gospel, which rejects any bondage or captivity, and preaches human rights. It should become the essential criterion in shaping a state policy as well as in evaluating ideologies, political systems and action programmes. To begin with, the issue of freedom is presented as a basic human right. Next, the issue of freedom with reference to the spiritual life and, more generally, to the right to life, is analysed. Finally, the issue of the relation between freedom and economic activity is raised, where the right to work and the right to unite are given ample consideration.

Artykuł – na podstawie trzech encyklik Jana Pawła II: *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus* – podejmuje temat obrony wolności człowieka, która jest fundamentem wszystkich praw ludzkich. Wolność człowieka oraz godność osobista może być zabezpieczona jedynie przez Ewangelię, która odrzuca wszelką niewolę i proklamuje prawa ludzi. Powinna ona stać się zasadniczym kryterium ustalania polityki państwa, a także oceny ideologii, systemów politycznych i programów działania. Najpierw przedstawione jest zagadnienie wolności, która jest podstawowym prawem człowieka. W dalszej kolejności analizowany jest temat wolności w odniesieniu do życia duchowego człowieka i w ogóle prawa do życia. Na koniec podjęta jest kwestia relacji wolności w stosunku do aktywności ekonomicznej, gdzie zwraca się uwagę na prawo do pracy oraz prawo do zrzeszania się.

Key words: John Paul II, freedom, work, human rights
Jan Paweł II, wolność, praca, prawa ludzkie